

PROSTOR

19 [2011] 2 [42]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 2[42]
281-542
7-12 [2011]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

296-309 **IVANA TOMAS**

CRKVA SV. MARIJE NA OTOKU MLJETU
I NJEZINA POVEZANOST S
ROMANIČKIM SPOMENICIMA APULIJE

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 726:26|7.033.4(497.5 MLJET)"11"

ST MARY'S CHURCH IN THE ISLAND
OF MLJET AND ITS LINKS WITH APULIAN
ROMANESQUE MONUMENTS

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 726:26|7.033.4(497.5 MLJET)"11"

SL. 1. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: KUPOLA, JUŽNA STRANA
FIG. 1 CHURCH OF ST MARY, MLJET: DOME, SOUTH VIEW

IVANA TOMAS

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 726:2617.033.4(497.5 MLJET)"11"

TEHNIKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / POVIJEST UMJETNOSTI

6.05.01 – POVIJEST I TEORIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI, ARHITEKTURE,
URBANIZMA I VIZUALNIH KOMUNIKACIJA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 15. 3. 2011. / 5. 12. 2011.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ART HISTORY
HR – 10000 ZAGREB, I. LUČICA 3

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 726:2617.033.4(497.5 MLJET)"11"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / ART HISTORY

6.05.01 – HISTORY AND THEORY OF FINE ARTS, ARCHITECTURE,
URBAN PLANNING AND VISUAL COMMUNICATION

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 15. 3. 2011. / 5. 12. 2011.

CRKVA SV. MARIJE NA OTOKU MLJETU I NJEZINA POVEZANOST S ROMANIČKIM SPOMENICIMA APULIJE

ST MARY'S CHURCH IN THE ISLAND OF MLJET AND ITS LINKS WITH APULIAN ROMANESQUE MONUMENTS

APULIJA
BENEDIKTINCI
CRKVA SV. MARIJE
MLJET
ROMANIČKA ARHITEKTURA

APULIA
BENEDICTINE ORDER
CHURCH OF ST MARY
MLJET
ROMANESQUE ARCHITECTURE

Autorica u članku iznosi dosadašnje rezultate istraživanja romaničke crkve sv. Marije na otoku Mljetu i ukazuje na niz otvorenih pitanja i problema u interpretaciji njezine arhitekture, graditeljskih etapa predvorja i zvonika te arhitektonске plastike. Posebna pozornost usmjerena je na interpretaciju graditeljskih utjecaja, odnosno moguću povezanost mljetskog spomenika sa suvremenim mu romaničkim spomenicima južnotalijanske regije Apulije.

The paper presents a research on the Romanesque church of St Mary in Mljet whose results point to issues concerning interpretations of the church architecture and architectural sculpture, and stages in the construction of the belfries and vestibule. Special attention has been given to interpretation of architectural influences possibly causing links between the Mljet church and Romanesque monuments of the same period in the South Italian region of Apulia.

UVOD

INTRODUCTION

Crkva sv. Marije, nekadašnjega benediktinskog samostana na otočiću usred Velikog jezera na zapadnom dijelu otoka Mljeta, značajan je spomenik romaničkoga sakralnog graditeljstva na istočnoj obali Jadrana.¹ U razdoblju od 1948. do 1951. godine poduzeti su konzervatorsko-restauratorski radovi koje je vodio Cvito Fisković, tadašnji ravnatelj Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju.² Tada su otkriveni izvorni romanički dijelovi crkve i ranijeg samostana.³ Spomenuta istraživanja pridonijela su dotadašnjim spoznajama o romaničkoj crkvi, no istovremeno su otvorila niz pitanja i problema u interpretaciji njezine arhitekture, napose graditeljskih etapa predvorja i zvonika. Zanimanje istraživača mljetskog spomenika bilo je usmjereno osobito interpretaciji graditeljskih utjecaja. Tako se arhitektura mljetske crkve povezivala s romaničkom arhitekturom južnotalijanske regije Apulije,⁴ s najranijim spomenicima *raške graditeljske škole*⁵ te s tzv. *južnodalmatinskim jednobrodnim kupolnim tipom*,⁶ dok se njezina arhitektonska plastika povezivala s romaničkom skulpturom Apulije i Abruzza.⁷ U novije vrijeme J. Stošić doveo je u pitanje i izvornu funkciju mljetske crkve, pretpostavivši da je izvorno bila zamišljena kao privatna zavjetna crkva, a da je tek kasnije dolaskom benediktinaca krajem 13. ili početkom 14. stoljeća pretvorena u redovničku crkvu.⁸

Namjera je rada prikazati dosadašnje rezultate istraživanja romaničke crkve sv. Marije na

otoku Mljetu i ukazati na niz otvorenih pitanja i problema u interpretaciji njezine arhitekture, graditeljskih etapa predvorja i zvonika te arhitektonske plastike. Posebna je pozornost usmjerena interpretaciji graditeljskih utjecaja, odnosno mogućoj povezanosti mljetskog spomenika sa suvremenim mu romaničkim spomenicima Apulije, uzevši u obzir novija istraživanja i spoznaje o srednjovjekovnoj arhitekturi i skulpturi te južnotalijanske regije.

BENEDIKTINCI IZ PULSANA I POVIJESNA POVEZANOST S MLJETOM

THE BENEDICTINES FROM PULSANO AND THEIR HISTORICAL CONNECTIONS WITH MLJET

O osnivanju benediktinskog samostana na Mljetu i o njegovoj povezanosti s opatijom S. Maria u Pulsanu svjedoče povijesni izvori. No povjesničari nisu suglasni oko njihove autentičnosti.⁹ Jedini pouzdani izvor je bula pape Aleksandra III. iz 1177. godine, u kojoj se uz ostale crkve i samostane benediktinske opatije u Pulsanu navodi i *ecclesiam sancti Mi-*

¹ Članak je vezan za održano izlaganje na znanstvenom skupu XII. Dani Cvita Fiskovića pod nazivom *Benediktinska crkva sv. Marije na otoku Mljetu* (30.9.-3.10.2010., Pomena, otok Mljet).

² FISKOVIĆ, 1949: 19-29; FISKOVIĆ, 1951: 176-177; FISKOVIĆ, 1952: 152-153. Dokumentacija istraživanja nalazi se u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Splitu.

³ Istraživanjem je dokazano da romanička građevina nije bila križnoga tlocrta, kako se prethodno mislilo, već da su pretpostavljeni krakovi patuljastog transepta zapravo dograđene kapele iz razdoblja baroka. [FISKOVIĆ, 1949: 23-24; FISKOVIĆ, 1951: 177]

⁴ C. Fisković je prvi arhitekturu mljetske crkve povezao s romaničkom crkvom S. Margherite u Bisceglieu u središnjoj Apuliji. [FISKOVIĆ, 1949: 19-29; FISKOVIĆ, 1952: 154; FISKOVIĆ, 1958.a: 1-14; FISKOVIĆ, 1958.b: 39-64; FISKOVIĆ, 1961: 1222-1223]

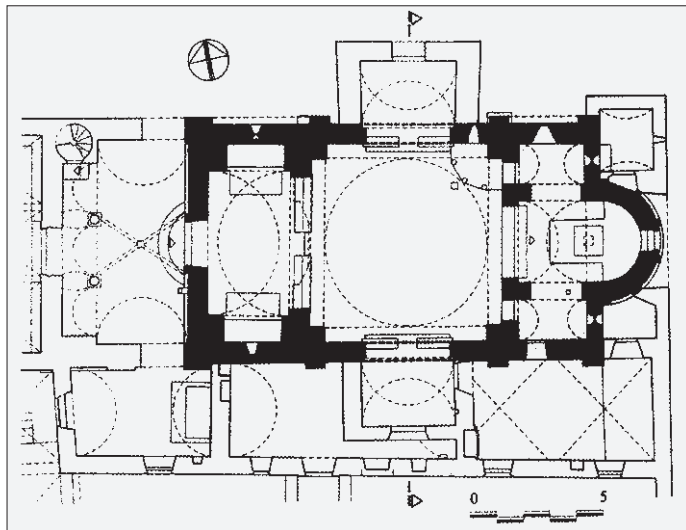
⁵ Unutar svoga pregleda dalmatinske umjetnosti – pogrešno pretpostavivši da je izvorna romanička građevina bila križnoga tlocrta, odnosno da je imala patuljast transept – Karaman je prvi mljetsku crkvu doveo u vezu s raskim spomenicima [KARAMAN, 1934: 113]. Raski utjecaj zagovarao je i nakon što je C. Fisković dokazao da su pretpostavljeni krakovi transepta zapravo barokne kapele [KARAMAN, 1952: 36-37; KARAMAN, 1954: 23-25; KARAMAN, 1959: 67-70]. Osobito su rasku tezu u svojim radovima zagovarali V. Korac i M. Čanak-Medić. [KORAC, 1963: 213-226; ČANAK-MEDIĆ, 1984: 59-64; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 145-178]

⁶ Na povezanost mljetskog spomenika s ranijim predromaničkim i ranoromaničkim jednobrodnim crkvama s kupolom prvi je ukazao C. Fisković, osobito ističući sličnost rješenja mljetske kupole s četiri zabata s crkvom sv. Petra u Omišu [FISKOVIĆ, 1949: 28-29; FISKOVIĆ, 1958.a: 6]. Na sličnost mljetske crkve s ranijim južnodalmatinskim crkvama, tzv. južnodalmatinskim jednobrodnim kupolnim tipom, isticao je u svojim radovima J. Stošić. [STOŠIĆ, 1995: 653-660; STOŠIĆ, 1998: 7-21]

⁷ Mljetsku skulpturu, ponajprije tri reljefna kipa, C. Fisković je povezao s romaničkom skulpturom Apulije i Abruzza, odnosno sa skulpturom predvorja crkve S. Clemente u Casauriji u Abruzzu i portalom crkve S. Maria u Cerrateu u južnoj Apuliji [FISKOVIĆ, 1958.a: 4, 8; FISKOVIĆ, 1961: 1223], dok je M. S. Calò Mariani ukazala na njihovu sličnost s romaničkom skulpturom crkve S. Leonardo u Sipontu u sjevernoj Apuliji. [CALÒ MARIANI, 1984, 57-59]

chaelis in Meleta.¹⁰ Strogu kongregaciju puštinjaka u Pulsanu osniva početkom 12. stoljeća Giovanni da Matera (1071.-1139.) na Monte Garganu u sjevernom dijelu južnotalijanske regije Apulije, u blizini značajnog svetišta Monte Sant' Angela.¹¹ Pulsanski sivi ili bijeli isposnici, često nazivani bosonogi, živjeli su prema strogim pravilima sv. Benedikta. Najveći broj samostana pulsanskih benediktinaca osniva se u sjevernoj Apuliji (Capitanata) u doba opata Giordana (1139.-1145.) i Gioela (1145.-1177.).¹² Tijekom druge polovice 12. i u 13. stoljeću osnivaju se brojni samostani i izvan sjeverne Apulije, osobito na području susjednih južnotalijanskih regija (Basilicata, Abruzzo), na području središnje Italije (Toskana) i u Dalmaciji (Mljet). Vecina osnovanih samostana pulsanskih benediktinaca bila je povezana s matičnom opatijom u Pulsanu. Od kraja 13., a osobito tijekom 14. stoljeća, opada značenje te opatije. Posljednji benediktinski opat u Pulsanu bilježi se potkraj 14. stoljeća, kada pulsanski ogranak prestaje postojati.¹³

Zasad na temelju povijesnih izvora nije moguće pouzdano utvrditi kada pulsanski bene-

SL. 2. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: TLOCRT (PREMA J. STOŠIĆU, NACRT I. TENSEK)
FIG. 2 CHURCH OF ST MARY, MLJET: GROUND FLOOR PLAN (DRAWING BY J. STOŠIĆ, ELEVATION BY I. TENSEK)

diktinci dolaze na otok Mljet, kao ni njihov odnos s matičnom opatijom u Pulsanu. Jedini pouzdani podatak jest da su 1177. godine imali crkvu sv. Mihovila na otoku Mljetu. U dosadašnjoj literaturi ova je crkva bila različito interpretirana pa je teško sa sigurnošću tvrditi o kojoj je mljetskoj crkvi točno riječ.¹⁴

Najraniji povijesni izvori u kojima se spominje crkva sv. Marije jesu bula pape Inocencija III. iz 1198. godine i darovnica Stefana Prvovjenčanog iz prve polovice 13. stoljeća.¹⁵ No oba su povijesna izvora sačuvana u kasnijim prijepisima iz 14. stoljeća, pa se stoga dovodi u sumnju njihova autentičnost.¹⁶ Zasad se na temelju povijesnih izvora ne može sa sigurnošću utvrditi vrijeme izgradnje crkve sv. Marije. U dosadašnjoj je literaturi na temelju analize njezine arhitekture i analogija sa srodnim spomenicima crkva datirana u relativno šire razdoblje od druge polovice 12. do početka 13. stoljeća.

CRKVA SV. MARIJE

THE CHURCH OF ST MARY

Romanička crkva sv. Marije jednobrodna je nadsvedena trotravejna građevina, s monumentalnom kupolom nad središnjim dijelom i trodijelnim složenim svetištem. Jednobrodna crkva proširena je tijekom 17. stoljeća, kada su uza sjeverni i južni zid središnjeg traveja dograđene barokne kapele.¹⁷ Crkva je na zapadnoj strani povezana s predvorjem, na južnoj sa samostanskim sklopom iz 16. stoljeća,¹⁸ dok je istočni dio crkve uklopljen u kasniji obrambeni zid iz 17. i 18. stoljeća.¹⁹

Jednobrodna romanička crkva razmjerno je malih dimenzija, a zidana je obrađenim kamenim blokovima nejednaka i duguljasta oblika složenim u pravilne vodoravne redo-

8 STOŠIĆ, 1995: 657, 660; STOŠIĆ, 1998: 7-9. Sličnog mišljenja bio je i M. Jurković: JURKOVIC, 2002: 210-217.

9 O problemu povijesnih izvora: FORETIĆ, 1952: 63-71; CREMOŠNIK, 1954: 71-74; DINIĆ, 1962: 5-16; KAMPUŠ, 1962: 317-324; KORAC, 1963: 215-217; OSTOJIC, 1964: 441-443; KLAIC, 1967: 185-232; ČANAK-MEDIC, 1989: 147-149, 162-163.

10 CAVALLINI, 2002: 178

11 O pulsanskim benediktincima: CAVALLINI, 2002: 21, 39-44; OSTOJIC, 1964: 441-442.

12 O samostanima pulsanskih benediktinaca: CALÒ MARIANI, 1984: 56-57; CAVALLINI, 2002: 39-46; BELLI D'ELIA, 2003: 258.

13 BELLI D'ELIA, 2003: 258

14 Jedan dio istraživača pretpostavlja da je riječ o crkvi sv. Mihovila u Babinom polju, drugi da je riječ o kasnoantickoj bazilici u Polacama, dok treći smatraju da je najranija benediktinska crkva postojala na otočiću usred Velikog jezera prije izgradnje crkve sv. Marije. O crkvi sv. Mihovila: FISKOVIC, 1949: 28; KARAMAN, 1959: 69; DINIĆ, 1962: 15; KORAC, 1963: 216; OSTOJIC, 1964: 442; STOŠIĆ, 1998: 20; FISKOVIC, I., 1998: 74; JURKOVIC, 2002: 213.

15 U bula pape Inocencija III. uz ostale posjede opatije u Pulsanu navodi se i *monasterium sancte Marie in Meleta* [KLAIC, 1967: 200], dok se u darovnici Stefana Prvovjenčanog „manastiru preciste vladice naše gospodje bogorodice u Mljetu“ daruje citav otok Mljet te posjedi u Korčuli i Stonu. [KLAIC, 1967: 202]

16 KLAIC, 1967: 200-207

17 Podatak da su obje barokne kapele izgrađene u 17. st. u svom je izlaganju pod nazivom *Prilog poznavanju samostana Mljetske kongregacije i crkve sv. Marije na Mljetu u XVII. st.* iznijela T. Trska Miklošić na znanstvenom skupu XII. Dani Cvita Fiskovića (30.9.-3.10.2010., Pomena, otok Mljet), kao i u radu objavljenom na str. 310-321.

18 Današnji samostan izgrađen je tijekom prve polovice 16. st. Raniji samostanski sklop nalazio se na mjestu današnjeg, a od njega su sačuvani tek neznatni arhitektonski ostatci, od kojih se ističe romanička luneta portala pronađena 1949. god. na zapadnom zidu današnjega samostanskog sklopa. [FISKOVIC, 1952: 153; FISKOVIC, 1958.a: 2; STOŠIĆ, 1998: 9]

19 Obrambeni zid bio je podignut i nad bočnim zidovima crkve, a uklonjen je tijekom konzervatorskih radova 1948.-1951. god. Tada je uklonjena i loza iz 19. st., podignuta nad južnom stranom crkve iznad sakristije i skladišta. [FISKOVIC, 1949: 20; FISKOVIC, 1951: 177]

SL. 3. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: UZDUŽNI PRESJEK KROZ CRKVI S POGLEDOM PREMA JUGU, STANJE 1998.
FIG. 3 CHURCH OF ST MARY, MLJET: LONGITUDINAL SECTION LOOKING SOUTH, 1998

SL. 4. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: JUŽNA VRATA POTKUPOLNOG PROSTORA, UNUTRAŠNJI ZID CRKVE
FIG. 4 CHURCH OF ST MARY, MLJET: SOUTH DOOR IN THE INTERIOR SPACE UNDER THE DOME

SL. 5. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: VRATA SVETIŠTA, VANJSKI JUŽNI ZID CRKVE
FIG. 5 CHURCH OF ST MARY, MLJET: CHANCEL DOOR, EXTERIOR CHURCH WALL

ve.²⁰ U crkvi je sačuvano izvorno kameno popločenje, izvedeno od pravilno obrađenih ploča nejednake veličine,²¹ dok su jednostavno profilirani romanički vijenci sačuvani u podnožju svih važnijih dijelova gornje konstrukcije: kod lukova, svodova, konhi apside i kaloti kupole.²²

Trodijelno nadsvedeno svetište, s jednom istaknutom polukružnom apsidom i dva bočna aneksa, odvojeno je od središnjega kupolnog prostora trostrukim lučnim otvorom, otkrivenim prilikom istraživanja crkve sredinom 20. stoljeća.²³ Na južnom zidu svetišta otkrivena su i jednostavno oblikovana vrata s nadvratnikom, iznad kojeg je izveden polukružni luk s lunetom, dok su dovratnici gra-

deni zajedno sa zidom.²⁴ Vrata su jednako oblikovana na unutrašnjoj i vanjskoj strani, a povezana su s kasnije podignutom renesansnom sakristijom. Svi dosadašnji istraživači smatrali su da je riječ o romaničkim vratima, a jedino je J. Stošić pretpostavio da su vrata naknadno probijena tijekom 13. ili početkom 14. stoljeća.²⁵

Tijekom istih istraživanja otkrivena su i dva romanička bočna portala uz ugaona ojačanja kupole na sjevernoj i južnoj strani središnjeg traveja, od kojih je onaj na južnoj strani bio znatno većih dimenzija od sjevernog.²⁶ Dvoja romanička vrata u potkupolnom prostoru oblikovana su na isti način kao i spomenuta vrata na južnom zidu svetišta. S obzirom na to da su sva tri bočna portala oblikovana na jednak način i da kod vrata na južnom zidu svetišta nisu uočene nikakve naznake naknadnih intervencija, čini se vjerojatnim da je romanička crkva izvorno imala tri bočna portala, od kojih jedan na sjevernoj i dva na

²⁰ Unutrašnja dužina crkve iznosi 14,35 m, a vanjska 16,7 m, dok je unutrašnja širina 7,3 m, a vanjska 9,6 m.

²¹ U ulaznom traveju kamene ploče ocrtavaju oblik romaničke bifore, a u središnjem je kvadratnom traveju ispod kupole oblikovana rozeta. Slične motive popločenja nalazimo i kod suvremenih joj apulijskih i raških spomenika. [FISKOVIC, 1958.a: 1-14; FISKOVIC, 1958.b: 45; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 160]

²² Vijenci su bez ukrasa, a jedino je kod ležišta poprečnoga središnjeg luka trostrukoga lučnog otvora svetišta izveden vijenac sa zupcima.

²³ FISKOVIC, 1949: 20, 23

²⁴ FISKOVIC, 1949: 23

²⁵ Svi dosadašnji istraživači mljetskog spomenika smatrali su da je riječ o izvornim romaničkim vratima crkve [FISKOVIC, 1949: 23; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 159]. Jedino je J. Stošić smatrao da su vrata svetišta naknadno probijena tek tijekom 13. ili početkom 14. st., kada, po njegovu mišljenju, benediktinci raniju slobodnostojeću crkvu pretvaraju u samostansku. [STOŠIĆ, 1998: 8]

²⁶ Bočni portali potkupolnog prostora vidljivi su u unutrašnjosti crkve, dok su na vanjskom zidu crkve jedino uočljivi ostatci luka južnih vrata. Po svemu sudeći, spomenuti portali zazidani su prilikom izgradnje baroknih kapela u 17. st.

²⁷ Zanimljivo je istaknuti da tri bočna portala, od kojih jedan na sjevernoj, a dva na južnoj strani, na kojoj je i bio samostan, nalazimo i kod nekih benediktinskih crkava u središnjoj Apuliji (pr. crkva Ognissanti, Cuti). Kao i na Mljetu, dvoja nasuprotna vrata na sjevernoj i južnoj strani vode u središnji prostor crkve, od kojih su sjeverna vrata redovito manjih dimenzija od južnih, kojima su redovnici iz samostana pristupali crkvi. [BELLÌ D'ELIA, 2003: 144-149]

²⁸ V. Korac i M. Čanak-Medić ukazali su na sličnost rješenja mljetske kupole s najranijim raškim spomenicima, osobito Bogorodičinom crkvom u Studenici [KORAC, 1963: 217-222; ČANAK-MEDIĆ, 1984: 60; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 150, 163-165]. Međutim, iako postoji sličnost u konstruktivnom rješenju središnjega kupolnog prostora dviju crkava, razlike se jasno uočavaju u obliku i gornjem rješenju studentičke kupole s visokim tamburom karakterističnim za bizantsku arhitekturu.

²⁹ U usporedbi s drugim romaničkim spomenicima istočne obale Jadrana i Apulije, slično oblikovanje visećih lukova s trbusastim konzolama nalazimo i na tipološki srodnim romaničkim crkvama u Kotoru – crkvi sv. Ane/Martina (12./13. st.) i crkvi sv. Marije od Rijeke (posvećena 1221.).

³⁰ Slično vanjsko rješenje kupole s četiri zabata nalazimo i kod ranije jednobrodne crkve s kupolom – crkve sv.

južnoj strani, na kojoj se i nalazio raniji samostan.²⁷ Ali bez dodatnih istraživanja južnog zida svetišta teško je donositi sigurne zaključke.

Iznad središnjeg traveja kvadratne osnove uzdiže se monumentalna kupola na pandantivima, oslonjena na četiri pojasna luka blago srpastog oblika.²⁸ Ugaoni oslonci kupole pojačani su unutrašnjim pilastrima i vanjskim lezenama, a u tamburu se nalaze mali kružni prozori. Monumentalno vanjsko četvrtasto tijelo kupole najupečatljiviji je dio mljetske crkve te u potpunosti dominira njezinim volumenom. Raščlanjeno je ugaonim lezenama i nizom jednostrukih visećih lukova na trbušastim konzolama,²⁹ a pod stregom piramidalnog krova izveden je i motiv pilininih zubaca. Zabati se nalaze na sve četiri strane vanjskog tijela kupole.³⁰ Na istočnom i zapadnom zabatu izvedeni su jednostruki viseći lukovi, dok su na sjevernom i južnom oni dvostruko oblikovani.

Petra u Omišu, na što je prvi ukazao C. Fisković [Fisković, 1949: 28-29]. Ipak, valja istaknuti da u odnosu na raniju omisku crkvu zabati mljetske kupole osim dekorativne imaju i važnu konstruktivnu ulogu. [PEKOVIC, 2003: 87-89]

31 FISKOVIC, 1952: 152

32 Naime podjela pročelja lezenama uobičajena je kod romaničkih građevina, a brojne primjere nalazimo kod apulijskih, ali i raskih spomenika, no ondje se lezene redovito nalaze uz dovratnike i produžuju do potkrovnog vijenca. Možda je najbolji primjer rješenje zapadnog pročelja Bogorodičine crkve u Studenici, koja se u dosadašnjoj literaturi ponajviše i dovodila u vezu s mljetskim spomenikom.

33 Natpis prema C. Fiskoviću [Fisković, 1958.b: 47]:

.... DE IPPSE
... SIM TRINIZATO
.... DE INQ
.... BITO

34 FISKOVIC, 1949: 21

35 ČANAK-MEDIC, 1984: 62; ČANAK-MEDIC, 1989: 154

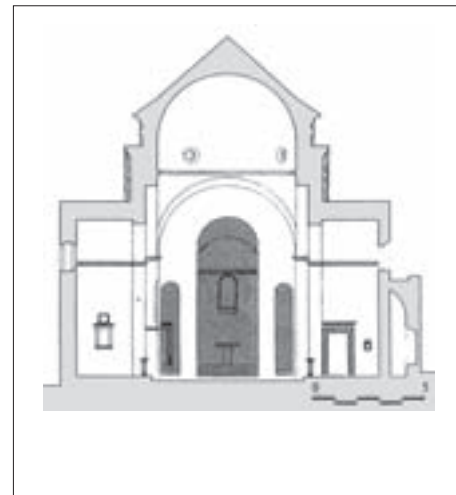
36 Složeno trodijelno rješenje svetišta mljetske crkve ne nalazimo ni kod jedne sačuvane benediktinske crkve na istočnoj obali Jadrana. Također, izuzetak je i kupola, a jedan od rijetkih primjera kupolne arhitekture na istočnoj obali Jadrana bila bi tzv. crkva C u Ratcu (samostan Bogorodice Ratačke) u blizini Bara, za koju se pretpostavlja da je bila benediktinska i posvećena sv. Mihovilu (11. ili 12. st.?) [BOŠKOVIC, 1962: 181]. Složenim trodijelnim svetištem, ali i oblikovanjem središnjega kupolnog prostora s monumentalnom kupolom, mljetska crkva odvajala se i od ostalih romaničkih jednobrodnih crkava s kupolom sačuvanih na području središnje Apulije i južnog dijela istočne obale Jadrana pa je kao takva doista iznimka među tipološki srodnim spomenicima. U odnosu na ostale srodne romaničke spomenike, mljetsku crkvu možemo s pravom nazvati monumentalnom. O tipološki srodnim romaničkim spomenicima na području središnje Apulije i južnog dijela istočne obale Jadrana: MONGIELLI, 1988: 88-127; ČANAK-MEDIC, 1989: 119-138, 179-295, 203-233; BELLI D'ELIA, 2003: 195-198, 278, 284-290.

37 Trodijelno složeno svetište mljetske crkve osobito se dovodilo u vezu s rješenjem svetišta Bogorodičine crkve u Studenici i najranijim spomenicima tzv. rasko graditeljske škole (crkva sv. Nikole u Kursumliji i crkva sv. Đorđa /tzv. Đurđevi stupovi/ u Rasu kod Novog Pazara) [KARAMAN, 1954: 23; KARAMAN, 1959: 68; KORAC, 1963: 217-222; ČANAK-MEDIC, 1989: 162-166]. Ipak, zanimljivo je istaknuti da od raskih spomenika najsličnije rješenje trodijelnog svetišta s trostrukim lucnim otvorom mljetske crkve nalazimo kod Bogorodičine crkve u Gradcu (druga polovica 13. st.).

Bočni zidovi crkve raščlanjeni su lezenama na tri polja, što je u skladu s unutrašnjim rasporedom prostora, a pod stregom su izvedeni dvostruko oblikovani viseći lukovi. Apsida crkve je tijekom poduzetih konzervatorskih radova 1949.-1951. godine u potpunosti obnovljena.³¹ Njezina površina raščlanjena je s četiri uske lezene koje se izdižu iz široko profiliranog sokla, a pri vrhu se nadovezuju na potkrovni vijenac jednostrukih visećih lukova. U središnjem polju nalazi se razmjerno velik polukružni prozor.

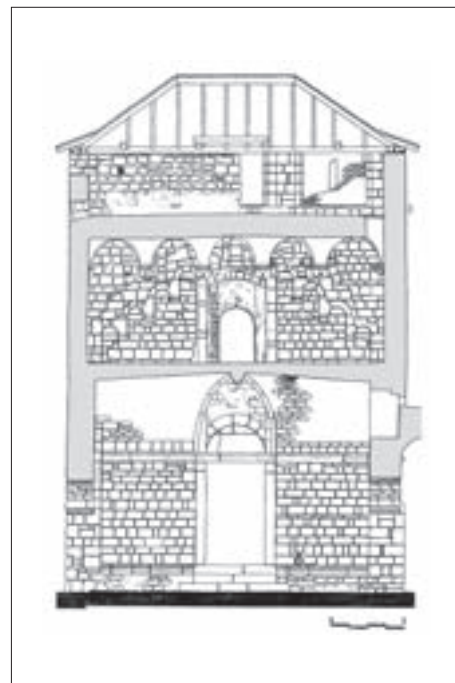
Zapadno pročelje mljetske crkve danas je zaklonjeno predvorjem, a podijeljeno je lezenama na tri nejednako široka polja. U središnjem polju nalazi se kameni portal s profiliranim i istaknutim nadvratnikom te snažnim, grubo obrađenim dovratnicima istaknutim od ravnine zida. Ovakvo predimenzionirano oblikovanje portala u potpunoj je suprotnosti s načinom obrade i skladnim proporcijama svih izvedenih graditeljskih dijelova mljetske crkve, te je, po svemu sudeći, riječ o kasnijoj intervenciji, a ne o izvorno zamišljenom romaničkom portalu, kako se prethodno mislilo. Iznad nadvratnika spomenutog portala izveden je romanički mramorni luk s neznatno istaknutom lunetom. U širini portala plitke lezene presijecaju krajeve toga luka i produžuju se do potkrovnog vijenca. Za ovakav neobični spoj lezena i luka portala zasad nisu pronađene analogije pa se čini malo vjerojatnim da je kao takav izvorno zamišljen.³² U gornjem desnom uglu, iznad luka portala, nalazi se latinski natpis, obrubljen ornamentalnom bordurom. Natpis je oštećen kasnijim premazivanjem pa je sačuvano tek nekoliko riječi iz kojih se ne može razaznati sadržaj.³³ Ostaci potkrovnog vijenca zapadnog pročelja crkve, odnosno niz jednostrukih visećih lukova na trbušastim konzolama, otkriveni su sredinom 20. stoljeća na polukatu istočnog zida predvorja.³⁴ Iako neki istraživači ukazuju i na njihov mogući kasniji nastanak,³⁵ spomenuti lukovi oblikovani su na isti način kao i ostali izvorno sačuvani lukovi na bočnim zidovima crkve i kupoli te, po svemu sudeći, pripadaju izvornom romaničkom pročelju crkve. Tijekom istih istraživanja otkrivene su i ugaone lezene romaničkog pročelja.

Složnim rješenjem svetišta, kao i svojom monumentalnom kupolom, romanička je crkva sv. Marije iznimka među sačuvanim benediktinskim spomenicima na istočnoj obali Jadrana, ali i među tipološki srodnim romaničkim crkvama na području središnje Apulije i istočne obale Jadrana.³⁶ U dosadašnjoj je literaturi složeno trodijelno svetište mljetske crkve većina istraživača objašnjavala sličnim primjerima svetišta bizantskih crkava 12. i 13. stoljeća,³⁷ a bizantsko iskustvo u oblikovanju bogoslužnog prostora navelo je J. Stošića na pretpostavku da je crkva izvorno zamišljena

SL 6. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: POGLED U SVETIŠTE S NAGLAŠENIM TROSTRUKIM LUCNIM OTVOROM
FIG. 6 CHURCH OF ST MARY, MLJET: VIEW OF THE CHANCEL FEATURING TRIPARTITE ARCHWAY

SL 7. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: POPREČNI PRESJEK KROZ PREDVORJE S POGLEDOM PREMA ZAPADU (PREMA ČANAK-MEDIC, 1984.)
FIG. 7 CHURCH OF ST MARY, MLJET: VIEW OF THE VESTIBULE IN CROSS SECTION FROM THE WEST (DRAWING BY ČANAK-MEDIC, 1984)

SL. 8. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: SAČUVANI OSTATCI ZAPADNOG PROČELJA CRKVE NA POLUKATU PREDVORJA
 FIG. 8 CHURCH OF ST MARY, MLJET: REMAINS OF THE WEST FACADE, MEZZANINE FLOOR OF THE VESTIBULE

kao privatna zavjetna crkva, te da je tek kasnije dolaskom benediktinaca tijekom 13. ili početkom 14. stoljeća pretvorena u samostansku crkvu.³⁸ Zasad pitanje funkcije svetišta mljetske crkve nije u potpunosti riješeno, a valja ukazati na to da pozornost dosadašnjih istraživača pri interpretaciji mljetskog svetišta nikada nije bila usmjerena na proučavanje benediktinske liturgije i benediktinske kupolne arhitekture na području sjeverne i središnje Apulije, a to bi svakako trebalo istražiti. Po svemu sudeći, romanička crkva izvorno je imala tri bočna portala, od kojih jedan na sjevernoj i dva na južnoj strani, na kojoj se i nalazio raniji samostan. Iako je bez dodatnih istraživanja zapadnog pročelja mljetske crkve teško donositi sigurne zaključke, čini se vjerojatnim da su otkriveni ostatci potkrovnog vijenca pripadali izvornom romaničkom pročelju, a da trodijelna podjela zapadnog pročelja plitkim lezenama, kao i današnji oblik glavnog portala, nisu izvorna romanička rješenja, kako se prethodno mislilo, već naknadna intervencija.

PROBLEM GRADITELJSKIH ETAPA PREDVORJA I ZVONIKA

ISSUES RELATING TO CONSTRUCTION STAGES OF THE BELFRY AND VESTIBULE

Današnji oblik trokutnog predvorja mljetske crkve rezultat je brojnih pregradnji koje su se događale tijekom stoljeća pa je iznimno teško sa sigurnošću razlikovati njegove građevinske i stilsko-razvojne etape. Prilikom istraživanja prizemlja predvorja sredinom 20. stoljeća otkriveno je da su uz glavni zapadni ulaz postojali i bočni ulazi.³⁹ Oba bočna ulaza oblikovana su na isti način srpastim lukom te su, po svemu sudeći, zamišljeni istovremeno. Južni bočni ulaz predvorja istovremeno je i ulaz na prvoj razini zvonika. U prizemlju su otkriveni i ostatci arhitektonske plastike, koji dodatno

otežavaju problem interpretacije graditeljskih etapa predvorja i zvonika. Polukat predvorja ima tek širinu polovice prizemlja. Tijekom istih istraživanja na polukatu su otkriveni već spomenuti ostatci potkrovnog vijenca zapadnog pročelja romaničke crkve. Treća razina je obrambena kula, tzv. Gundulićeva kula, koju najvjerojatnije podiže mljetski opat Brnje Gundulić potkraj 15. stoljeća.⁴⁰ Tijekom tih radova u jugoistočnom uglu otkriveni su ostatci ranijeg zvonika.⁴¹ Od zvonika su sačuvani donji dio bifore i dva vijenca, od kojih jedan s motivom šahovskog polja, a drugi s pilinim zupcima. Ispred predvorja u prvom je polovici 16. stoljeća, istovremeno s izgradnjom novoga samostanskog sklopa, podignut renesansni trijem.

Dosadašnji istraživači različito su interpretirali graditeljske etape predvorja i zvonika. C. Fisković smatrao je da je predvorje izgrađeno nešto kasnije od crkve i zvonika, no da „uglavnom pokazuje isti romanički stil“⁴² kao crkva.⁴³ Za zvonik je pretpostavio da je riječ o našem najranijem primjeru otvorenog zvonika na preslicu, asimetrično postavljenog uz jugozapadni ugao crkve koji nastaje gotovo istovremeno s crkvom.⁴⁴ Osamdesetih godina 20. stoljeća o predvorju i zvoniku mljetske crkve podrobnije je pisala i M. Čanak-Medić.⁴⁵ Spomenuta autorica dokazala je da je riječ o ugaonom zvoniku, a ne o zvoniku na preslicu, kako je to prethodno mislio C. Fisković. No, u namjeri da dokaže povezanost mljetske crkve s raskim spomenicima, Čanak-Medić u svojim je radovima isticala da je s crkvom izvorno zamišljena i priprata s dva zvonika.⁴⁶ Prema J. Stošiću zvonik i predvorje nisu bili izgrađeni

³⁸ STOŠIĆ, 1995: 657, 660; STOŠIĆ, 1998: 7-8. Sličnog mišljenja bio je i M. Jurković, no on je trostruki lučni otvor pred svetištem interpretirao kao izravnu kopiju *tribelona* kasnoantičke crkve i palače u Polacama. [JURKOVIĆ, 2002: 211-212]

³⁹ FISKOVIĆ, 1949: 20-21

⁴⁰ FISKOVIĆ, 1949: 24; FISKOVIĆ, 1958.b: 50

⁴¹ FISKOVIĆ, 1949: 22

⁴² FISKOVIĆ, 1949: 21

⁴³ Prema C. Fiskoviću predvorje je bilo prvotno niže od crkve, a završavalo je kao terasa pred njezinim pročeljem, na koju se uspinjalo uskim zavojitim stubištem. Autor je ukazao na sličnost rješenja mljetskog predvorja s predvorjem katedrale sv. Lovre u Trogiru. [FISKOVIĆ, 1949: 21; FISKOVIĆ, 1958.b: 45]

⁴⁴ FISKOVIĆ, 1949: 21-22; FISKOVIĆ, 1958.b: 45, 47

⁴⁵ ČANAK-MEDIĆ, 1984: 59-64; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 151-154

⁴⁶ U svojoj interpretaciji izvornog izgleda zapadnog pročelja mljetske crkve M. Čanak-Medić je pretpostavila da su prvotno izgrađeni zvonici s predvorjem, dok je otkrivene ostatke potkrovnog vijenca zapadnog pročelja crkve odredila kao kasniju intervenciju nakon njihova rušenja, kada je, prema autorici, kat predvorja pretvoren u terasu, dok je od nekadašnja dva masivna zvonika ostao sačuvan samo istočni zid južnog zvonika, „posle čega je spoljna strana zapadnog zida naosa postala fasada, što je i uslovlilo i potrebu preoblikovanja njenog gornjeg dela i usklađivanje s izgledom ostalih zatečenih fasada“. [ČANAK-MEDIĆ, 1984: 62]

istovremeno s crkvom. Naime autor je smatrao da je uz crkvu u 13. stoljeću prvo prigraden zvonik, koji je tijekom 14. stoljeća zamijenjen predvorjem.⁴⁷

Na temelju nedavno provedenih arheoloških i konzervatorskih istraživanja mljetskog samostana, Ž. Peković smatra da su graditelji osmislili crkvu s dva zvonika na pročelju, a u svojoj nedavno objavljenom knjizi donosi i prijedlog grafičke rekonstrukcije pročeljnih zvonika mljetskog spomenika.⁴⁸ Valja konstatirati da je riječ o iznimno neobičnom izgledu pročelja, za koje je teško naći analogije među srednjovjekovnim spomenicima. U spomenutoj rekonstrukciji uočljivo je da masivni zvonici u potpunosti dominiraju pročeljem mljetske crkve, ostavljajući tek iznimno uzak prostor za portal i biforu u njegovu središnjem dijelu.⁴⁹

Bez dodatnih istraživanja teško je sa sigurnošću odrediti građevinske i stilsko-razvojne etape predvorja i zvonika, a dodatni su problem i sačuvani ostatci potkrovnog vijenca zapadnog pročelja crkve. Zasad se čini logičnim pretpostaviti da je prvo izgrađeno zapadno pročelje crkve, a tek kasnije zvonik. Po svemu sudeći, zvonik i bočni ulazi u predvorje, od kojih je južni istovremeno i ulaz na prvoj razini zvonika, nastaju istovremeno. S obzirom na sličnosti u načinu zidanja bočnih zidova predvorja i zvonika s crkvom, kao i u oblikovanju vijenaca bifore s onima izvedenim na kupoli, čini se da je njihova izgradnja uslijedila u relativno kracem razdoblju nakon izgradnje crkve. Moguće se stoga složiti s konstatacijom C. Fiskovića da predvorje, ali i zvonik uglavnom pokazuju isti romanički stil kao i crkva. Na temelju sačuvane samo jedne

bifore u istočnom dijelu zvonika teško je sa sigurnošću govoriti o njegovu izvornom izgledu. Dodatni problem u rekonstrukciji mljetskog zvonika jest i činjenica da zbog razornih potresa na području južnog dijela istočne i zapadne obale Jadrana nema sačuvanih srednjovjekovnih zvonika.

SL. 9. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: GLAVNI PORTAL
FIG. 9 CHURCH OF ST MARY, MLJET: MAIN PORTAL

SL. 10. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: GLAVNI PORTAL
FIG. 10 CHURCH OF ST MARY, MLJET: MAIN PORTAL

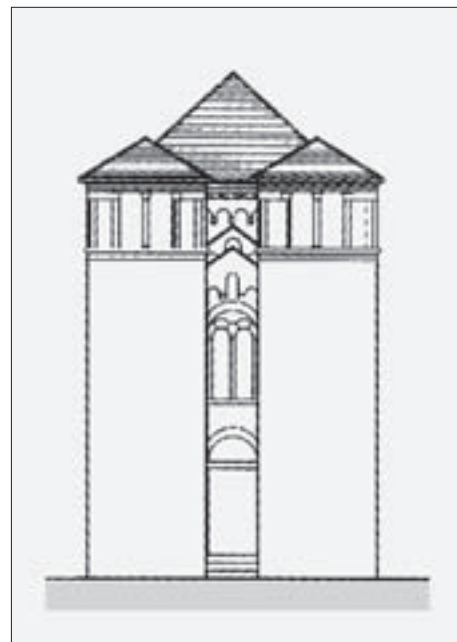
ARHITEKTONSKA PLASTIKA

ARCHITECTURAL SCULPTURE

Poseban su problem u interpretaciji mljetskog spomenika i sačuvani ostatci arhitektonske plastike u prizemlju predvorja. Dvije figurativne skulpture uzidane su nad središnjim lukom ulaza u predvorje. S lijeve strane nalazi se skulptura Ivana Krstitelja, a s desne anđela s kadionicom. Obje skulpture jednako su obrađene, što je osobito vidljivo kod jednako stiliziranih nabora odjeće, kod obrade kose i lica, a napose kod široko rastvorenih očiju olovnih zjenica. Također, skulpture su blago povijene, što ukazuje na to da su i izvorno bile smještene uz luk portala, no zasad je otvoreno pitanje gdje su se točno nalazile.⁵⁰ Treća skulptura, danas izgubljena, bila je uzidana nad podrumskim vratima samostana.⁵¹ C. Fisković bio je misljenja kako je riječ o anđelu s dugom peteljkom ljiljana u sceni Navještenja, dok je J. Stosić smatrao da je riječ o anđelu koji rasteže rukama tkaninu u sceni Kristova krštenja.⁵² No čini se vjerojatnijim da je ovdje riječ o sv. Mihovilu jer dugački štap koji dijagonalno drži objema rukama više bi odgovarao koplju negoli ljiljanu ili tkanini. Sve tri skulpture nastale su istovre-

SL. 11. CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU: REKONSTRUKCIJA
PROČELJNIH ZVONIKA (PREMA Ž. PEKOVIĆU, 2010.)

FIG. 11 CHURCH OF ST MARY, MLJET: RECONSTRUCTION
OF THE BELFRIES AT THE CHURCH FACADE (DRAWING
BY Ž. PEKOVIĆ, 2010)

47 Prema J. Stosiću prvo je izgrađena slobodnostojeća crkva u posljednjoj trećini 12. st., koja je tijekom 13. ili početkom 14. st. pretvorena u benediktinsku samostansku crkvu. Autor dalje navodi da je crkvi već u 13. st. bio dograđen, uz južnu stranu njezina zapadnog pročelja, toranj za zvonik. Prema navedenom autoru zvonik je bio bogatije skulpturalno obrađen, što zaključuje na temelju sačuvanih vijenaca njegova južnog ulaza na prvoj razini. Za ostale pak pronađene vijence u predvorju pretpostavio je da su sekundarno upotrijebljeni dijelovi zvonika. Prema istom autoru predvorje je izgrađeno tek u 14. st., a osim prizemlja imalo je još dvije razine – polukat i terasu, koje je povezivalo zavojito stubište. [STOŠIĆ, 1998: 7-8]

48 Ž. Peković navodi da je taj naum ostvaren tek manjim dijelom jer je jedan zvonik izgrađen tek djelomično, dok se od drugog odustalo na početku izgradnje pa su mu ostali samo temelji. [PEKOVIĆ, 2010: 69-70]

49 PEKOVIĆ, 2010: 69

50 C. Fisković i M. Čanak-Medić pretpostavili su da su se skulpture nalazile na ulazu u predvorje ili na glavnom portalu crkve [FISKOVIĆ, 1949: 22; FISKOVIĆ, 1958.a: 4; FISKOVIĆ, 1958.b: 46; ČANAK-MEDIĆ, 1989: 162], dok je J. Stosić otvorio mogućnost postojanja još jednog prostora, prema njegovu mišljenju – krstionice. [STOŠIĆ, 1998: 8]

51 Treća skulptura otkrivena je 1948. god., u istraživanjima koja je vodio C. Fisković, nad podrumskim vratima samostana [FISKOVIĆ, 1949: 22]. Skulptura je ukradena 1969. god.

52 C. Fisković je pretpostavio da se na podanku mljetskog portalnog luka mogla nalaziti scena Navještenja, kojoj je, prema njemu, pripadao osteceni treći kip anđela s

SL. 12. SV. IVAN KRSTITELJ, PREDVORJE, CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU
FIG. 12 CHURCH OF ST MARY, MLJET: ST JOHN THE BAPTIST, VESTIBULE

SL. 13. ANĐEO S KADIONICOM, PREDVORJE, CRKVA SV. MARIJE NA MLJETU
FIG. 13 CHURCH OF ST MARY, MLJET: ANGEL HOLDING A CENSER, VESTIBULE

SL. 14. SV. MIHOVIL, CRKVA SV. MARIJE NA OTOKU MLJETU
FIG. 14 CHURCH OF ST MARY, MLJET: ST MICHAEL

meno, pretpostavlja se krajem 12. stoljeća, a u dosadašnjoj literaturi povezivale su se s romanikom skulpturom sjeverne Apulije i Abruzza.⁵³

Od ostale arhitektonske plastike u predvorju sačuvana su dva kapitela i četiri vijenca. Dva velika kapitela bila su postavljena na antičke mramorne stupove i baze, a podržavali su svod nad središnjim lukom predvorja.⁵⁴ Kapiteli imaju iste osnovne mjere, ali im je izbor klesanih motiva različit. Na jednom kapitelu stražnja je strana slabije obrađena, što ukazuje na mogućnost da se ovdje nije izvorno nalazio. S obzirom na zamjetne međusobne stilsko-morfološke razlike, pitanje je nastaju li spomenuti kapiteli istovremeno i gdje su se izvorno nalazili. Dosadašnji istraživači uglavnom su ih povezivali s romaničkim kapitelima 12. i 13. stoljeća u Apuliji, no bez preciznijeg objašnjenja.⁵⁵

U podnožju lukova i svodova predvorja nalaze se četiri reljefno obrađena kratka vijenca različitih motiva, od kojih jedan na sjevernoj, a tri na južnoj strani. U dosadašnjoj literaturi nije im se posvećivala veća pozornost pa su bez preciznijeg objašnjenja interpretirani kao romančki.⁵⁶ U novije je vrijeme J. Stosić ukazao na mogućnost da su se vijenci nalazili na ugaonom zvoniku i da su naknadno tijekom 14. stoljeća ugrađeni u predvorje.⁵⁷ Međutim, bez detaljnije obrade teško je govoriti o tome kada vijenci nastaju, da li nastaju istovremeno, te je li ovo njihovo izvorno mjesto ili su ovdje naknadno ugrađeni.

POVEZANOST CRKVE SV. MARIJE S ROMANIČKIM SPOMENICIMA APULIJE

LINKS BETWEEN ST MARY'S CHURCH AND APULIAN ROMANESQUE MONUMENTS

Na temelju povijesne povezanosti otoka Mljeta i benediktinske opatije u Pulsanu, C. Fisković prvi je povezao mljetsku crkvu sa suvremenim joj romaničkim spomenicima Apu-

lije.⁵⁸ U svojim radovima osobito je isticao povezanost mljetske arhitekture s arhitekturom crkve S. Margherite u Bisceglieu.⁵⁹ Mljetsku skulpturu, ponajprije tri reljefna kipa, povezao je sa skulpturom benediktinske crkve S. Clemente u Casauriji i portalom crkve S. Maria u Cerrateu,⁶⁰ dok je M. S. Calò Mariani ukazala na njihovu sličnost sa skulpturom benediktinske crkve S. Leonardo u Sipontu.⁶¹ Prema novijim istraživanjima, radionica koja je radila u Sipontu radila je i u Pulsanu te u Casauriji, stoga ovaj posljednji spomenik, iako se geografski ne nalazi u Apuliji, pripada krugu romančke skulpture sjeverne Apulije.⁶² No, prethodno navedeni apulijski spomenici, koji su se dosad dovodili u vezu s mljetskom arhitekturom i skulpturom, nalaze se na širem geografskom području unutar kojeg razlikujemo određene regionalne specifičnosti.⁶³ Crkva u Bisceglieu nalazi se u sre-

dugom peteljkom ljljana. Svoju pretpostavku temeljio je na analogiji s ikonografskim programom luka portala crkve S. Maria u Cerrateu u južnoj Apuliji [Fisković, 1958. a: 4]. Prema J. Stosiću sve su tri mljetske skulpture pripadale kompoziciji Kristova krštenja, smatrajući da je danas izgubljeni anđeo s još jednim anđelom rastezao rukama tkaninu u sceni krštenja. Spomenuta se kompozicija, prema njemu, nalazila na luneti portala, dok su na luku bile izvedene dvije skulpture: sv. Ivan Krstitelj koji je nadvio ruku nad Kristom i anđeo koji je kađenjem tamjana pretvarao prizor u suvremen liturški događaj. Isti je autor pretpostavio da se nad likom Krista u tjemenu luka nalazila i golubica, ili na luneti, ako je u tjemenu luka bio Bog Otac. Prema Stosiću taj se prizor zbog svojih dimenzija nije mogao nalaziti na nekom od postojećih portala pa autor otvara mogućnost postojanja još jednog prostora, koji je po njegovu mišljenju mogao biti i krstionica. [Stosić, 1998: 8]

⁵³ FISKOVIĆ, 1949: 22; FISKOVIĆ, 1958.a: 4; FISKOVIĆ, 1958.b: 46; FISKOVIĆ, 1961: 1223; CALÒ MARIANI, 1984: 57; ČANAK-MEDIC, 1989: 161-162

⁵⁴ Nakon poduzetih radova 1948.-1951. god. na njihovo mjesto ugrađeni su novi stupovi i kapiteli. Danas se u prizemlju predvorja nalazi jedan kapitel, dok je drugi prenesen u kapelu sv. Benedikta, koja se nalazi u neposrednoj blizini crkve sv. Marije.

⁵⁵ FISKOVIĆ, 1949: 21; FISKOVIĆ, 1958.b: 45; ČANAK-MEDIC, 1989: 161

⁵⁶ FISKOVIĆ, 1949: 22; FISKOVIĆ, 1958.b: 46; ČANAK-MEDIC, 1989: 160-161

⁵⁷ STOŠIĆ, 1998: 8

⁵⁸ Nakon što je istraživanjem mljetske crkve dokazao da romančka crkva nije bila kriznoga tlocrta, kako je to prethodno pretpostavio Lj. Karaman koji na temelju svoje pogrešne pretpostavke prvi je dovodi mljetsku crkvu u vezu s raskim spomenicima, C. Fisković je već u svojem prvom objavljenom radu o mljetskoj crkvi zagovarao naglašeni utjecaj apulijske romanike koji, prema njemu, prenose benediktinci iz Pulsana. [FISKOVIĆ, 1949: 28]

⁵⁹ FISKOVIĆ, 1952: 154; FISKOVIĆ, 1958.a: 2-6; FISKOVIĆ, 1961: 1222

⁶⁰ FISKOVIĆ, 1958.a: 4; FISKOVIĆ, 1958.b: 46; FISKOVIĆ, 1961: 1223

⁶¹ CALÒ MARIANI, 1984: 57

⁶² CALÒ MARIANI, 1984: 58; BELLI D' ELIA, 2003: 258

⁶³ U svim dosadašnjim pregledima romančkih spomenika južnotalijanske regije Apulije istice se jasna podjela spomenika na područje Capitanate (sjeverne Apulije), Terre di Bari (središnje Apulije) i Salenta (južne Apulije), unutar kojih se uočavaju jasne regionalne specifičnosti. Najnoviji i najopsežniji pregled romančkih spomenika u Apuliji, s

dišnoj Apuliji (*Terra di Bari*), benediktinske crkve u Pulsanu i Sipontu u sjevernoj Apuliji (*Capitanata*), benediktinska crkva u Casauriji nešto sjevernije u regiji Abruzzo, dok se crkva u Cerrateu nalazi na jugu Apulije (*Salento*). Valja istaknuti da su spomenuti apulijski spomenici, u kojima se tražila sličnost s mljetskom arhitekturom i skulpturom, geografski prilično udaljeni i međusobno nepovezani.

Crkvu S. Margherite u Bisceglieu osniva 1197. godine Falco de Vigillis.⁶⁴ Izgrađena je u vrlo kratkom razdoblju, a služila je kao privatna grobnica obitelji Falcone. Tipološki, crkva slijedi tradiciju ranijih ruralnih jednobrodnih kupolnih crkava 11. i ranog 12. stoljeća u središnjoj Apuliji.⁶⁵

Crkva na Mljetu i spomenuta apulijska crkva nastaju približno u isto vrijeme i u osnovi su tipološki slične. No razlike se jasno uočavaju

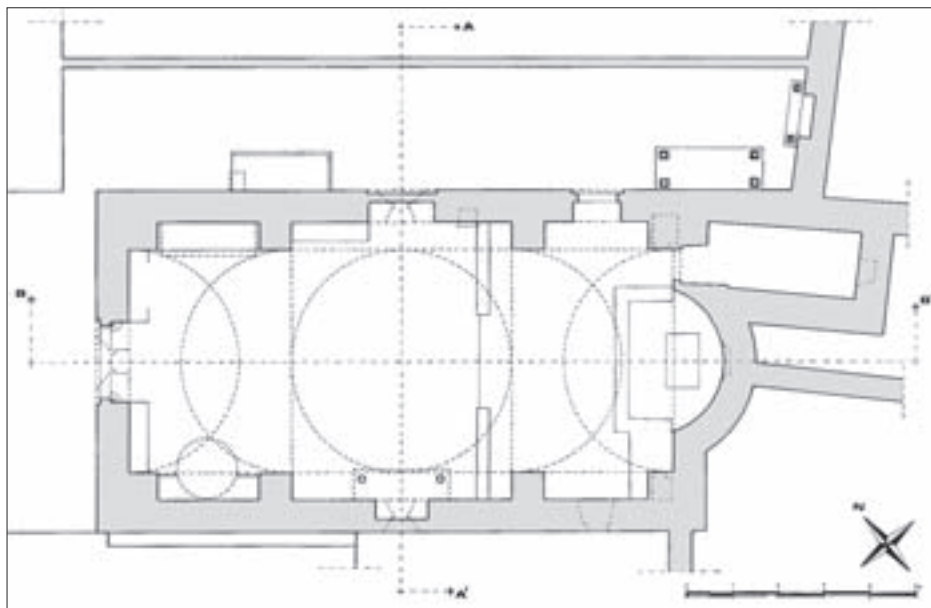
iznimno opširnomo bibliografijom o pojedinim spomenicima, nalazimo u knjizi P. Belli D'Elia. [BELLI D'ELIA, 2003.]

64 Izgradnju crkve naručuje Falco, sin Giovannija de Vigillisa, po kojem kasnije cijela obitelj preuzima ime Falcone. Riječ je o jednoj od najvažnijih obitelji u Bisceglieu u razdoblju od 12. do 14. st. U crkvi se nalaze grobnice važnijih članova obitelji Falcone, od kojih se osobito ističe grobnica Basilija i Maura Falconea, koju je 1276. god. izradio istaknuti apulijski majstor Anseramo da Trani [BELLI D'ELIA, 2003: 195]. Podrobnije podatke o crkvi S. Margherite u Bisceglieu: MONGIELLO, 1988: 118-127; BELLI D'ELIA, 2003: 195-198.

65 Riječ je o ruralnim ranoromaničkim crkvama s kraja 11. i početka 12. st. na području općina Bisceglie (crkva Ognissanti, Pacciano), Trani (crkva S. Maria, Giano), Giovinazzo (crkva S. Basilio), Bitonto (crkva S. Croce; crkva S. Angelo, lokalitet Torre di S. Croce), Terlizzi (crkva S. Maria, Cesano), Modugno (S. Felice, Balsignano). Osim na ruralnom području, jednobrodne crkve s kupolom nalazimo i na rubnom području većih urbanih središta, od kojih se osobito ističe ranoromanička crkva S. Vito u Coratu (11./12. st.) te dvije kasnije crkve s kraja 12. st. – S. Giorgio u Bariju i najreprezentativnija crkva u ovoj grupi spomenika S. Margherita u Bisceglieu. Sve spomenute apulijske romanike jednobrodne crkve s kupolom nalaze se jedino na području središnje Apulije (Terra di Bari). [BELLI D'ELIA, 2003: 195-196, 284-290]

66 Izostanak zabata na vanjskomu četvrtastom tijelu apulijske kupole svjedoči o njezinu jednostavnijem dekorativnom i konstruktivnom rješenju, s obzirom na to da su zabati osim dekorativne imali i važnu konstruktivnu ulogu. Znatno veća mljetska kupola zahtijevala je i složeniju konstrukciju s četiri zabata koji su osiguravali stabilitet kupole. [PEKOVIC, 2002: 130-132]

67 Kod svih tipološki srodnih romanikih spomenika sačuvanih na području središnje Apulije i južnog dijela istočne obale Jadrana, pri čemu se misli ponajprije na katorske crkve s kraja 12. i prve polovice 13. st. (crkva sv. Luke, crkva sv. Ane/Martina i crkva sv. Marije od Rijeke), prostor svetišta jednostavno je oblikovan s jednom polukružnom apsidadom, pri čemu se jasno odvajaju mljetska crkva od srodnih spomenika sa svojim složenim trodijelnim rješenjem svetišta. Veće razlike među tipološki srodnim spomenicima uočavamo u oblikovanju središnjega kupolnog prostora i u vanjskom rješenju kupole. Ipak, i u tom pogledu mljetska se crkva odvajala sa svojom prostorno i konstruktivno razvijenijom kupolom, koju s pravom možemo nazvati monumentalnom. O tipološki srodnim romanikim spomenicima na području središnje Apulije i južnog dijela istočne obale Jadrana: ČANAK-MEDIC, 1989: 119-138, 179-295, 203-233; MONGIELLO, 1988: 88-127; BELLI D'ELIA, 2003: 195-198, 278, 284-290.

u tlocrtu i elevaciji dviju crkava. Na Mljetu je dimenzijama središnjega kvadratnog traveja i visinom kupole jasno istaknut središnji kupolni prostor, dok su kod apulijske crkve dimenzije središnjeg traveja neznatno istaknute u odnosu na ostale traveje i kupola je znatno niža. Iako su obje kupole na pandantivima, razlike su uočljive u njihovoj konstrukciji. Mljetska je složenija – oslonjena je na četiri pojasna luka, ugaoni oslonci kupole pojačani su unutrašnjim pilastrima i vanjskim lezenama, a iznad se uzdiže tambur s prozorima. U Bisceglieu je kupola oslonjena samo na dva poprečna luka koje podupiru bočni zidovi, bez ojačanja na istočnoj i zapadnoj strani, a izostaje i tambur s prozorima. Razlike se uočavaju i u oblikovanju vanjskoga četvrtastog tijela kupole. Kod apulijske crkve ono je jednostavnije konstruktivno i dekorativno oblikovano. Ovdje nalazimo samo niz jednostrukih visećih lukova na konzolama, bez vijenca zubaca. Izostala su i ojačanja uglova s lezenama, a umjesto četiri zabata ovdje se uzdižu dva, jedan na sjevernoj, a drugi na južnoj strani.⁶⁶ Na Mljetu je monumentalno vanjsko četvrtasto tijelo kupole najupečatljiviji dio crkve te u potpunosti dominira njezinim vanjskim volumenom. Razlike su jasno vidljive i u oblikovanju prostora svetišta. Na Mljetu je izvedeno složeno trodijelno svetište, s polukružnom istaknutom apsidadom i dva bočna aneksa te trostrukim lučnim otvorom, dok je kod apulijske crkve ono jednostavnije oblikovano s jednom plitkom polukružnom apsidadom. Ovakav jednostavni način oblikovanja svetišta uobičajen je i kod svih ostalih sačuvanih jednobrodnih romanikih crkava s kupolom u središnjoj Apuliji i na istočnoj obali Jadrana.⁶⁷

SL. 15. CRKVA S. MARGHERITA, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIJA; 1197.): TLOCRT

FIG. 15 CHURCH OF ST MARGUERITE, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIA; 1197): GROUND FLOOR PLAN

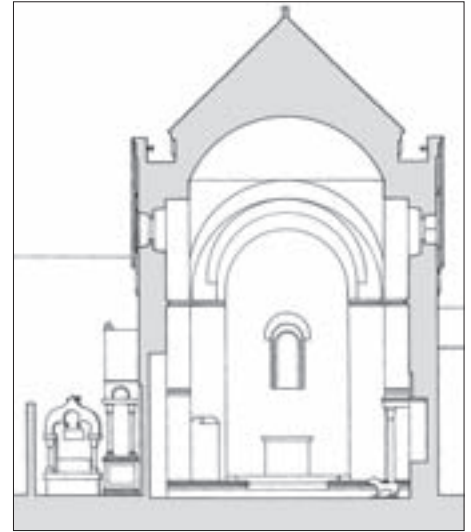

SL. 16. CRKVA S. MARGHERITA, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIJA; 1197.): UZDUŽNI PRESJEK KROZ CRKVU S POGLEDOM PREMA SJEVERU

FIG. 16 CHURCH OF ST MARGUERITE, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIA; 1197.): LONGITUDINAL SECTION LOOKING NORTH

SL. 17. CRKVA S. MARGHERITA, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIJA; 1197.): POGLED U SVETIŠTE

FIG. 17 CHURCH OF ST MARGUERITE, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIA; 1197.): VIEW OF THE CHANCEL

O mogućoj pak povezanosti figurativnih skulptura na Mljetu s onima u Casauriji tek se usputno, jednom rečenicom, osvrnuo C. Fisković ukazujući na moguću sličnost izgleda mljetskog portala sa središnjim portalom predvorja benediktinske crkve S. Clemente u Casauriji, i to ponajprije zbog smještaja svetačkih kipova i anđela uz luk portala.⁶⁸ M. S. Calò Mariani ukazala je pak na sličnost mljetskih kipova sa skulpturom benediktinske crkve S. Leonarda u Sipontu.⁶⁹ Ne ulazeći u podrobniju komparativnu analizu dvaju spomenika, autorica se oslonila na kulturno-povijesnu povezanost dviju obala, posebice na povijesnu vezu benediktinskog samostana na Mljetu i opatije u Pulsanu te činjenice da je radionica koja je djelovala u Pulsanu radila i u Sipontu.

Prema novijim saznanjima ista radionica koja je radila na obnovi crkve u Pulsanu, posvećene 1177. godine, izradila je i sjeverni portal crkve u Sipontu, ali i skulpture predvorja i portala u Casauriji potkraj 12. stoljeća.⁷⁰ Ova radionica uglavnom je radila za benediktinske crkve, a njezina se djelatnost prvi put bilježi u Pulsanu u doba opata Gioela (1145.-1177.). Nažalost, arhitektonska plastika u Pulsanu tek je djelomično sačuvana.⁷¹ Djelatnost te radionice osobito je razvijena krajem 12. stoljeća u sjevernoj Apuliji i Abruzzu, kada nastaju i skulpture za crkve u Sipontu i Casauriji. Za tu radionicu karakteristična je prije svega izrazito kvalitetna izrada biljne i cvjetne dekoracije, napose cvjetova irisa koje nalazimo kod sva tri spomenika. Upravo su na temelju te dekoracije, odnosno karakterističnih cvjetova irisa, toj radionici i pripisani navedeni apulijski spomenici. No, tog karakterističnoga cvjetnog motiva na sačuvanoj mljetskoj skulpturi nema. Privlačna je misao o mogućoj povezanosti mljetske skulpture s radionicom koja je tijekom druge polovice i

potkraj 12. stoljeća djelovala na području sjeverne Apulije i Abruzzu, osobito zbog povijesne povezanosti ovog područja s Mljetom. Međutim, za moguću potvrdu povezanosti mljetske skulpture i ove radionice potrebna je detaljna komparativna analiza materijala, koja bi uključila obradu skulpture s Mljeta, kao i one u Pulsanu, Sipontu i Casauriji.

Konačno, potrebno je navesti i skulpture na luku portala crkve u Cerrateu u južnoj Apuliji, koje je C. Fisković povezo s mljetskim skulpturama, ukazujući pritom ponajprije na moguću izgled i ikonografski program izgubljenog portala na Mljetu.⁷² Spomenuti je autor pretpostavio da se na podanku mljetskoga portalnog luka, kao i onoga u Cerrateu, mogla nalaziti scena Navjesteja kojoj je, prema njemu, pripadao oštećeni treći kip anđela s ljljanom. Oblikovanje pak gornjeg luka portala sa skulpturama u visokom reljefu, kakvo nalazimo u Cerrateu, nije uobičajeno ni za južnu Apuliju ni za ostalo područje Apulije pa je kao takvo doista iznimka.⁷³

Mljetska arhitektura i skulptura dovodile su se u vezu s međusobno udaljenim i nepovezanim apulijskim romančkim spomenicima. Valja konstatirati da osim osnovne tipološke sličnosti crkve na Mljetu i one u Bisceglieu razlike su jasno uočljive u složenijem obliko-

⁶⁸ FISKOVIC, 1958.a: 4

⁶⁹ CALÒ MARIANI, 1984: 57

⁷⁰ O radionici koja je djelovala na području sjeverne Apulije i Abruzzu: CALÒ MARIANI, 1984: 58-59; MOLA-BERTELLI, 2001: 59-69.; BELLI D'ELIA 2003: 64-68, 258-259.

⁷¹ Veci dio sačuvane arhitektonske plastike danas se nalazi u *Museo Lapidario del Santuario micaelico del Gargano* u Monte Sant' Angelo.

⁷² FISKOVIC, 1958.a: 4; FISKOVIC, 1961: 1223

⁷³ Slična rješenja oblikovanja gornjeg luka sa skulpturom nalazimo na Siciliji (crkva S. Maria degli Alamanni, Messina) i u jugozapadnoj Francuskoj. [BELLI D'ELIA, 2003: 304-305]

vanju središnjega kupolnog prostora i svetišta mljetske crkve. Crkva na Mljetu ima prostorno i konstruktivno razvijeniju kupolu i trodijelno razrađeno svetište te ju s pravom, u odnosu na apulijsku, možemo nazvati monumentalnom. O mogućoj pak povezanosti figurativnih skulptura na Mljetu s romaničkom skulpturom sjeverne Apulije i Abruzza tek se usputno pisalo bez detaljnije provedene komparativne analize građe, koja je nužni preduvjet za donošenje sigurnijih zaključaka. Osobito se to odnosi na moguću povezanost mljetske skulpture s radionicom koja je radila za benediktinske opatije u Pulsanu, Sipontu i Casauriji, a koju bi valjalo istražiti zbog povijesne povezanosti Pulsana s otokom Mljetom.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Romanička crkva sv. Marije jednobrodna je nadsvedena trotravejna građevina, s monumentalnom kupolom nad središnjim dijelom i trodijelnim složenim svetištem. Složenim rješenjem svetišta, kao i svojom monumentalnom kupolom, mljetska je crkva doista iznimka među sačuvanim benediktinskim spomenicima na istočnoj obali Jadrana, a odvaja se i od ostalih tipološki srodnih romaničkih jednobrodnih crkava s kupolom sačuvanih na području središnje Apulije i istočne obale Jadrana. Zasada precizniju dataciju mljetske crkve nije moguće odrediti, osim što se može zaključiti da nastaje najranije potkraj 12. stoljeća. Na temelju dosadašnjih saznanja čini se da je crkva imala tri bočna portala, od kojih jedan na sjevernoj i dva na južnoj strani, na kojoj se i nalazio raniji samostan. Također, čini se vjerojatnim da su otkriveni ostatci potkrovnog vijenca zapadnog pročelja crkve pripadali izvornomu romaničkom pročelju, a da trodijelna podjela zapadnog pročelja plitkim lezenama, kao i današnji oblik glavnog portala, nisu izvorna romanička rješenja, kako se prethodno mislilo, već naknadna intervencija. Po svemu sudeći, zvonik i bočni ulazi u predvorje nastaju naknadno, odnosno nakon izgradnje zapadnog pročelja romaničke crkve. S obzirom na sličnosti u načinu zidanja

bočnih zidova predvorja i zvonika s crkvom, kao i u oblikovanju vijenaca bife s onima izvedenim na kupoli, čini se da je njihova izgradnja uslijedila u relativno kraćem razdoblju nakon izgradnje crkve. Poseban su problem u interpretaciji mljetskog spomenika i sačuvani ostatci arhitektonske plastike u prizemlju predvorja. Skulpture Ivana Krstitelja i anđela s kadionicom uzidane su nad središnjim lukom ulaza u predvorje, a danas izgubljena treća skulptura vjerojatno je predstavljala sv. Mihovila, a ne anđela s ljljanom ili tkaninom, kako se prethodno mislilo. Od ostale arhitektonske plastike u predvorju sačuvana su dva kapitela i četiri vijenca. S obzirom na zamjetne međusobne stilsko-morfološke razlike, pitanje je da li oba kapitela nastaju istovremeno i gdje su se izvorno nalazili. Bez detaljnije obrade teško je iznositi i sigurnije zaključke o četiri reljefno obradena vijenca različitih motiva.

Spomenuti apulijski spomenici u kojima se tražila sličnost s mljetskom arhitekturom i skulpturom geografski su prilično udaljeni i međusobno nepovezani. Crkva u Bisceglieu nalazi se u središnjoj Apuliji, benediktinske crkve u Pulsanu i Sipontu u sjevernoj Apuliji, benediktinska crkva u Casauriji nešto sjevernije u regiji Abruzzo, dok se crkva u Cerrateu nalazi na jugu Apulije. Pri usporedbi crkve na Mljetu i one u Bisceglieu, osim opće tipološke sličnosti jasno su uočljive razlike u složenijem oblikovanju središnjega kupolnog prostora i svetišta mljetske crkve. Crkva na Mljetu ima prostorno i konstruktivno razvijeniju kupolu i trodijelno razrađeno svetište te ju s pravom, u odnosu na apulijsku, možemo nazvati monumentalnom. Svakako bi u daljnjem istraživanju valjalo ispitati moguću povezanost mljetske skulpture s radionicom koja je radila za benediktinske opatije u Pulsanu, Sipontu i Casauriji, osobito zbog povijesne povezanosti Pulsana s otokom Mljetom. Također, pozornost dosadašnjih istraživača pri interpretaciji mljetske arhitekture, osobito složenoga trodijelnog rješenja svetišta, nikada nije bila usmjerena na proučavanje benediktinske liturgije i benediktinske kupolne arhitekture na području sjeverne i središnje Apulije, a to bi svakako trebalo istražiti.

SL. 18. CRKVA S. MARGHERITA, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIJA; 1197.): KUPOLA
FIG. 18 CHURCH OF ST MARGUERITE, BISCEGLIE (TERRA DI BARI, APULIA; 1197): DOME

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BELLI D' ELIA, P. (2003.), *Puglia Romanica*, Jaca Book, Milano
2. BOŠKOVIĆ, Đ. (1962.), *Stari Bar*, Savezni Institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd
3. MOLA, S.; BERTELLI, G. (2001.), *Fragmenta. Il Museo del Santuario micaelico de Gargano*, Claudio Grenzi Editore, Foggia
4. CALÒ MARIANI, M. S. (1984.), *L' Arte del Duocento in Puglia*, Istituto Bancario San Paolo di Torino, Torino
5. CAVALLINI, A. (2002.), *Santa Maria di Pulsano. Il santo desertomonastico garganico*, Edizioni Abbazia S. Maria di Pulsano, Monte Sant' Angelo
6. ČANAK-MEDIĆ, M. (1984.), *Zvonici Svete Marije na Mljetu*, „Zoograf”, 15: 59-64, Beograd
7. ČANAK-MEDIĆ, M. (1989.), *Arhitektura Nemanjina doba II. – Crkve u Polimlju i na Primorju*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture SR Srbije, Beograd
8. ČREMOŠNIK, G. (1954.), *Isprave zahumskog kneza Dese*, „Anali Historijskog instituta u Dubrovniku”, 3: 71-74, Dubrovnik
9. DINIĆ, D. (1962.), *Povelje kneza Dese o Mljetu*, „Prilozi za književnost, jezik, historiju i folklor”, 28: 5-16, Beograd
10. FISKOVIĆ, C. (1949.), *Popravlak benediktinske crkve na otoku Mljetu*, „Ljetopis JAZU”, 55: 19-29, Zagreb
11. FISKOVIĆ, C. (1951.), *Zaštita i popravlak spomenika u Dalmaciji 1945.-1949. godine*, „Zbornik zaštite spomenika kulture”, 1: 161-187, Beograd
12. FISKOVIĆ, C. (1952.), *Zaštita i popravlak spomenika u Dalmaciji 1950.-1951. godine*, „Zbornik zaštite spomenika kulture”, 2: 144-166, Beograd
13. FISKOVIĆ, C. (1958.a), *Samostan i crkva sred jezera na Mljetu*, „Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU”, 1: 1-14, Zagreb
14. FISKOVIĆ, C. (1958.b), *Spomenici otoka Mljeta*, u: GUSIĆ, B.; FISKOVIĆ, C.: *Otok Mljet naš novi nacionalni park* [ur. Gusić, B.], JAZU: 39-101, Zagreb
15. FISKOVIĆ, C. (1961.), *Naše umjetničke veze s južnom Italijom*, „Mogućnosti”, 12: 1221-1239, Split
16. FISKOVIĆ, I. (1998.), *Jesu li Polaće na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije*, „Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu”, 13-14: 61-82, Zagreb
17. FORETIĆ, V. (1952.), *Dvije isprave zahumskog kneza Dese o Mljetu iz 1151. godine*, „Anali Historijskog instituta u Dubrovniku”, 1: 63-71, Dubrovnik

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

18. JURKOVIĆ, M. (2002.), *Mljetski tribeloni – tradicija 'auličke' arhitekture kasne antike u srednjem vijeku*, u: *Zbornik Tomislava Marasovića* [ur. Babić, I.; Milosević, A.; Rapanić, Ž.], MHAS: 210-217, Split
19. KAMPUŠ, I. (1962.), *Novi prilozi o lokrumskim falsifikatima i Desinjo darovnici pulsanskim benediktincima*, „Historijski zbornik”, 15: 317-324, Zagreb
20. KARAMAN, LJ. (1934.), *Dalmacija kroz vjekove*, Split
21. KARAMAN, LJ. (1952.), *Pregled umjetnosti u Dalmaciji*, Matica hrvatska, Zagreb
22. KARAMAN, LJ. (1954.), *Osvrt na neke novije publikacije i tvrdnje iz područja historije umjetnosti Dalmacije. Kritike i metode*, „Peristil”, 1: 15-46, Zagreb
23. KARAMAN, LJ. (1959.), *Razgovori o nekim problemima domace historije, arheologije i historije umjetnosti*, „Anali Historijskog instituta u Dubrovniku”, 6-7: 41-72, Dubrovnik
24. KLAJČIĆ, N. (1967.), *Mljetski falsifikati*, „Arhivski vjesnik”, 10: 185-232, Zagreb
25. KORAC, V. (1963.), *Crkva sv. Marije na Mljetu*, „Zbornik Filozofskog fakulteta”, 7: 213-224, Beograd
26. MONGIELLO, L. (1988.), *Chiese di Puglia. Il Fenomeno delle Chiese a Cupola*, Mario Adda Editore, Bari
27. OSTOJIC, I. (1964.), *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima II. – Benediktinci u Dalmaciji*, Benediktinski priorat Tkon, Split
28. PEKOVIĆ, Ž. (2003.), *Konzervatorski zahvat na crkvi sv. Petra na otoku Šipanu s osvrtom na konstrukcijska rješenja kupola na crkvama južnodalmatinskog sloga*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 26-27: 77-92, Zagreb
29. PEKOVIĆ, Ž. (2010.), *Crkva Sv. Petra Velikoga. Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura*, Omega engineering d.o.o./Centar Studia mediterranea pri Filozofskom fakultetu u Splitu, Dubrovnik-Split
30. STOŠIĆ, J. (1995.), *Otok – palača – samostan*, u: *Simpozij Prirodne značajke i društvena valorizacija otoka Mljeta* [ur. DURBEŠIĆ, P.; BENOVIĆ, A.], HED [Hrvatsko ekološko društvo]: 653-660, Pomona
31. STOŠIĆ, J. (1998.), *Benediktinski samostan Sv. Marije na otoku Mljetu*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 22: 7-21, Zagreb

IZVORI ILUSTRACIJA

- SL. 1. Foto: autorica, 2010.
- SL. 2. JURKOVIĆ, 2002: 210
- SL. 3. STOŠIĆ, 1998: 19
- SL. 4. Foto: autorica, 2010.
- SL. 5. Foto: P. Marković, 2010.
- SL. 6. JURKOVIĆ, 2002: 211
- SL. 7. ČANAK-MEDIĆ, 1984: 61
- SL. 8. Foto: P. Marković, 2010.
- SL. 9. Foto: autorica, 2010.
- SL. 10. Foto: autorica, 2010.
- SL. 11. PEKOVIĆ, 2010: 69
- SL. 12. Foto: autorica, 2010.
- SL. 13. Foto: autorica, 2010.
- SL. 14. FSKOVIĆ, 1949: 25
- SL. 15. MONGIELLO, 1988: 120
- SL. 16. MONGIELLO, 1988: 122
- SL. 17. MONGIELLO, 1988: 122
- SL. 18. MONGIELLO, 1988: 118

SAŽETAK

SUMMARY

ST MARY'S CHURCH IN THE ISLAND OF MLJET AND ITS LINKS WITH APULIAN ROMANESQUE MONUMENTS

The church of St. Mary, formerly belonging to the Benedictine monastery on the islet in the middle of the Great Lake on the island of Mljet, is a significant Romanesque religious monument on the eastern Adriatic coast. Conservation and restoration work headed by C. Fisković, then director of the Conservation Institute for Dalmatia, which was carried out on the church led to the discovery of Romanesque parts of the church and the former monastery. That research both contributed to the knowledge on the Romanesque church and raised numerous issues on the interpretation of its architecture, most of all the construction stages of its vestibule and belfries. The interest of the research team working on the church was centred on interpretations of architectural influences. This paper aims to show their research results and to point to issues concerning interpretations of the church architecture and architectural sculpture, and stages in the construction of the belfries and vestibule. Special attention has here been given to interpretation of architectural influences possibly causing links between the Mljet church and Romanesque monuments of the same period in the South Italian region of Apulia. Although the foundation of the Benedictine monastery on Mljet and its connection to the abbey of St Mary in Pulsano in North Apulia is mentioned in historical sources, there are discordant views of historians concerning their authenticity. The only trustworthy document is the papal bull of Alexander III from 1177 which included *ecclesiam sancti Michaelis in Meleta* in the list of churches and monasteries of the Benedictine abbey in Pulsano. Since this church has heretofore been differently interpreted in architectural literature it is difficult to determine which accounts referred specifically to it. The earliest historical sources mentioning the church of St. Mary include the 1198 papal bull of Innocent III and the charter of Stephen the First-Crowned from the first half of the 13th century. However, since both documents were preserved as 16th-century transcripts their authenticity is debatable. It has so far been impossible to determine the construction period for the Church of St. Mary on the grounds of historical sources. Certain literature takes an analysis of its architecture and analogies

with related monuments as the basis for situating its construction in a period stretching from the second half of the 12th to the beginning of the 13th century. The Romanesque church of St. Mary is a single-nave, three-bay vaulted building with a tripartite chancel and a monumental dome over the central bay of the church. Such a complex construction of chancel, together with a monumental dome make this church on Mljet an exception among the surviving Benedictine monuments on the eastern Adriatic coast, and differentiates it from other single-nave domed churches preserved in Central Apulia and the eastern Adriatic coast. An analysis of its architecture and established analogies with similar monuments cannot provide a precise date of its construction date but can lead to the conclusion that the earliest period in which it could have been built was the end of the 12th century. Research heretofore conducted indicates that the church had three lateral portals, one of which was on the north and two of which were on the south side of the church where an earlier monastery used to stand. It also seems likely that the discovered remains of the roof cornice on the west façade of the church belonged to the original Romanesque façade, and that the tripartite organization of the west façade articulated with shallow lesenes, as well as the present shape of the main portal were not original Romanesque in design as was previously held, but later remodelling. It also seems probable that the belfry and the lateral entrances into the vestibule were added after the west façade of the church had already been built. The similarity in the construction methods between the lateral walls of the vestibule and belfry and the church in general, as well as the design of the cornice over the two-mullion windows and the dome cornices, indicates that these elements were built shortly after the church had been erected. A special issue concerning the church is the interpretation of the surviving remains of architectural sculpture on the ground floor of the vestibule. The sculptures of St. John the Baptist and an angel holding a censor were built in above the central arch of the vestibule. The third sculpture which has not survived to this day probably represented St. Michael and not

an angel with a lily or a piece of cloth as was held before. Other surviving items of architectural sculpture from the vestibule include two capitals and four differently patterned moulded cornices.

Cvito Fisković's realization of the historical connection between the island of Mljet and the Benedictine abbey in Pulsano can be used as the basis for establishing a correlation between the church on Mljet and its contemporary Romanesque monuments in Apulia. In his publications Fisković stressed the links between the architecture of the Mljet church with the architecture of St. Marguerite's Church in Bisceglie. Fisković related the sculptures from St. Mary's Church on Mljet, primarily the three relief sculptures, to the sculpture of the Benedictine church of St. Clemente in Casauria and the portal of the church of St. Mary in Cerrato. On the other hand, M. S. Calò Mariani pointed their similarity to the sculpture of the Benedictine church of St. Leonardo in Siponto. These Apulian monuments are geographically rather distanced from one another. The church in Bisceglie is in central Apulia, the Benedictine churches in Pulsano and Siponto are in north Apulia, the Benedictine church in Casauria is situated more to the north in the Abruzzo region, whereas the church in Cerrate is in south Apulia.

A comparative analysis of the churches in Mljet and Bisceglie shows not only general typological similarities but also a discernible difference of the Mljet church in terms of a more complex structure of the central domed area and the chancel. Due to its tripartite chancel and the dome, which is characterized by a more spacious and constructively more elaborate design than in the Apulian church, it can justifiably be called monumental.

Further research should examine possible links between the sculpture in the Mljet church and the workshop producing sculpture for the Benedictine abbeys in Pulsano, Siponto and Casauria, especially because of historical connections between Pulsano and the island of Mljet. Furthermore, the complex chancel structure of the Mljet church provides good grounds for including in future research the Benedictine liturgy and the Benedictine domed buildings in north and central Apulia which have so far fallen out of the focus of research.

IVANA TOMAS

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

IVANA TOMAS, dipl. pov. umj., rođena je 1980. u Zagrebu. Završila je studij povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Zaposlena je na projektu izv.prof. dr.sc. P. Markovića na Katedri za umjetnost romanike i gotike Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Suradnica je na međunarodnom projektu „Transferts et circulations artistiques en Europe à l' époque gothique”. Glavni joj je predmet interesa srednjovjekovna arhitektura južne Dalmacije i južne Italije.

IVANA TOMAS, MA Art History, was born in Zagreb in 1980. She graduated in art history from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb where she is employed on the project headed by P. Marković, associate professor at the Art History Department. She also participates as researcher in the international project "Transferts et circulations artistiques en Europe à l' époque gothique". The main focus of her research is medieval architecture of the south regions of Dalmatia and Italy.

